

Frantumaglia

Elena Ferrante

Frantumaglia

Een geschreven leven

Vertaald uit het Italiaans
door Marieke van Laake

Oorspronkelijke titel *La frantumaglia*

© 2016 Edizioni e/o

© 2019 Nederlandse vertaling Marieke van Laake /

Uitgeverij Wereldbibliotheek

Alle rechten voorbehouden

Omslagontwerp Karin van der Meer

Omslagbeeld © Adobe Stock

NUR 321

ISBN 9789028427198

www.wereldbibliotheek.nl

Frantumaglia

I *Documenten 1991 – 2005*

II *Fragmenten 2003 – 2007*

III *Schriftelijke interviews 2011 – 2016*

I
DOCUMENTEN
1991 – 2005

Dit boek

Dit boek is bestemd voor degenen die *Kwellende liefde* (1992) en *Dagen van verlating* (2002), de eerste twee romans van Elena Ferrante, hebben gelezen, hebben gewaardeerd en erover hebben gediscussieerd. *Kwellende liefde* is in de loop der jaren een cultboek geworden, Mario Martone heeft er een prachtige film op gebaseerd, de vragen over de uitzonderlijke terughoudendheid van de auteur hebben zich vermenigvuldigd. *Dagen van verlating* heeft de lezersschare van de auteur verder doen toenemen, hartstochtelijke lezers en lezeressen hebben hun bijzondere waardering ervoor uitgesproken en de vragen over de persoon Elena Ferrante werden steeds nadrukkelijker.

Om de nieuwsgierigheid van dit veeleisende en tegelijk genereuze publiek te bevredigen, hebben we besloten om in dit boek enkele brieven van de auteur aan Uitgeverij e/o, de schaarse door haar gegeven interviews en haar correspondentie met bijzondere lezers bijeen te brengen. De teksten verhelderen onder meer, en hopelijk definitief, wat de schrijfster ertoe brengt zich, zoals ze al tien jaar doet, verre van de logica van de media en hun behoeften te houden.

De uitgevers Sandra Ozzola en Sandro Ferri

NOOT

De inleiding van de uitgevers op de eerste editie van *La frantumaglia* dateert van september 2003. Alle noten zijn van de redactie. In enkele gevallen heeft ook de vertaalster een voetnoot aangebracht.

Het cadeau van de Befana

Lieve Sandra,

Tijdens de laatste, aangename ontmoeting met jou en je man heb je me gevraagd wat ik van plan was te doen in verband met de promotie van *Kwellende liefde* (ik kan er maar beter aan wennen de definitieve titel van het boek te gebruiken). Je stelde de vraag op een ironische manier, met die geamuseerde blik van je. Op dat moment had ik de moed niet te antwoorden, het leek me dat ik al duidelijk genoeg was geweest tegenover Sandro; hij zei toen dat hij het volledig met mijn keuzes eens was. Daarom hoopte ik dat we niet op het onderwerp zouden terugkomen, ook niet schertsend. Nu antwoord ik je per brief, door te schrijven kan ik lange pauzes, onzekerheden en toegeeflijkheid elimineren.

Ik ben niet van plan iets voor de promotie van *Kwellende liefde* te doen, niets wat inzet van mijn persoon in het openbaar vereist. Ik heb al genoeg voor dit lange verhaal gedaan: ik heb het geschreven; als het boek werkelijk iets waard is, zou dat voldoende moeten zijn. Uitnodigingen voor debatten of congressen sla ik af, prijzen, als daar sprake van zou zijn, neem ik niet in ontvangst. Aan promotie van het boek werk ik niet mee, zeker niet op televisie, dat geldt voor Italië, en ook, mocht me dat worden gevraagd, voor het buitenland. Ik zal uitsluitend schriftelijk van me laten horen, maar zou ook dat tot het strikt noodzakelijke willen beperken. Dat heb ik mezelf en mijn familie heilig beloofd. Ik hoop niet gedwongen te worden van gedachten te veranderen. Ik be-

grijp dat mijn besluit de uitgeverij problemen kan opleveren. Ik heb grote waardering voor jullie werk, ben meteen op jullie gesteld geraakt en wil jullie geen schade berokkenen. Als jullie niet langer aan deze wens willen voldoen, zeg het dan meteen, ik zal het begrijpen. Publicatie van dit boek is voor mij geen absolute noodzaak.

Het valt me moeilijk om alle redenen voor deze beslissing uiteen te zetten, dat weet je. Ik wil je alleen toevertrouwen dat het gaat om een kleine weddenschap met mezelf en mijn overtuigingen. Ik geloof dat boeken, als ze eenmaal geschreven zijn, hun auteur absoluut niet meer nodig hebben. Als ze iets te vertellen hebben, zullen ze vroeg of laat lezers vinden, zo niet, dan niet. Daar zijn voldoende voorbeelden van. Ik houd erg van die zo mysterieuze boeken uit de oude en de moderne tijd, waarvan niet vaststaat wie de auteur is maar die een intens eigen leven hebben geleid en dat nog doen. Ze lijken me een soort nachtelijk wonder, zoals vroeger de cadeaus van de Befana: ik wachtte erop, ging heel opgewonden naar bed, en als ik 's ochtends wakker werd waren de cadeaus er, maar de Befana had niemand gezien. Echte wonderen zijn die waarvan niemand ooit zal weten wie ze heeft verricht, of het nu om kleine wondertjes van verborgen huisgeesten gaat of om grote wonderen waarbij je mond openvalt van verbazing. Mijn kinderlijk verlangen naar kleine en grote wonderen is altijd gebleven, ik geloof er nog steeds in.

Daarom, lieve Sandra, ik zeg het je duidelijk: Als *Kwellende liefde* niet voldoende draad heeft, als de inhoud dus niet interessant genoeg is – jammer, dan hebben jij en ik ons vergist. Is die draad er wel, dan zal er zo veel mee worden geweven als mogelijk is en kunnen we de lezeressen en lezers alleen maar dankbaar zijn voor het geduld waarmee ze het uiteinde hebben opgepakt en aan die draad hebben getrokken.

Trouwens, is het niet zo dat de promotie van een boek een kostbare aangelegenheid is? Ik word de minst kostbare auteur van de uitgeverij. Zelfs mijn aanwezigheid blijft jullie bespaard.

Een stevige omhelzing,
Elena.

NOOT

Brief van 21 september 1991.

De naaisters van de moeders

Lieve Sandra,

Dat gedoe met die prijs maakt me erg nerveus. Waar ik het meest van uit mijn doen ben is niet het feit dat mijn boek een prijs heeft gekregen, maar dat die prijs de naam Elsa Morante draagt. Om een paar dankregels te schrijven, vooral als eerbetoon aan een auteur die ik altijd zeer heb bewonderd, ben ik in haar boeken naar passages gaan zoeken die me op weg konden helpen en ik ontdekte dat spanning heel misleidend kan zijn. Ik heb gebladerd en gebladerd en ben nog geen woord tegengekomen dat ik kon gebruiken, terwijl ik me toch heel veel woorden duidelijk herinnerde. Hoe en wanneer woorden boeken ontvluchten, waardoor die uiteindelijk lege graven lijken, daar zullen we over moeten nadenken.

Wat heeft in deze omstandigheden mijn blik versluierd? Ik zocht een onmiskenbaar vrouwelijke passage over de moederfiguur, maar de door Morante bedachte mannelijke stemmen hebben mijn blik vertroebeld. Ik wist zeker dat die passages bestonden, maar om ze terug te vinden zou ik het gevoel weer moeten oproepen dat ik had toen ik het boek voor de eerste keer las, toen ik in staat was geweest de mannelijke stemmen te horen als vermommingen van vrouwelijke stemmen en gevoelens. Maar om zoiets te bereiken is lezen omdat je dringend een passage wilt vinden die je kunt citeren, het slechtste wat je kunt doen. Boeken zitten ingewikkeld in elkaar, de regels die ons diep hebben getrof-

fen vormen het meest intense moment van een aardbeving, die de tekst vanaf de eerste bladzijden bij ons, lezers, heeft ontketend: daarom moet je de aardbreuk opsporen en zelf breuk worden, anders vind je de woorden die voor jou geschreven leken te zijn niet meer terug, of je vindt ze wel maar dan lijken ze banaal, clichés zelfs.

Uiteindelijk heb ik mijn toevlucht genomen tot het citaat dat jullie bekend is, ik wilde het als motto meegeven aan *Kwellende liefde*; maar het is moeilijk te gebruiken want als je het nu leest lijkt het inderdaad afgezaagd, niet meer dan een ironische passage over de ontstoffelijking van het moederlichaam door de meridionale man. Voor het geval jullie het echter nodig achten die passage te citeren om het lezen van mijn dankwoord begrijpelijker te maken, kopieer ik hieronder de hele bladzijde. Morante vat vrijelijk samen wat haar personage, Giuditta, tegen haar zoon zal zeggen als commentaar op de toon van Siciliaanse man die de jongen heeft aangeslagen om, na een diepe vernedering, het einde te markeren van de theaterervaring van zijn moeder en haar terugkeer tot een minder ontregelende kant van haarzelf.

Giuditta greep zijn hand en bedekte die met kussen. Op dat moment (vertelde ze hem later) had hij er echt als een Siciliaan uitgezien: zo'n strenge Siciliaan, zo'n man van eer die altijd zijn zussen in de gaten houdt: dat ze 's avond niet alleen uitgaan, geen lippenstift gebruiken, aanbidders geen hoop geven! En voor wie 'moeder' twee dingen betekent: ouderdom en heiligheid. De kleur, die karakteristiek is voor de kleding van moeders, is zwart, of hoogstens grijs of bruin. Hun kleren zijn vormeloos, aangezien niemand, te beginnen bij de naaisters van de moeders, op het idee komt dat een moeder een vrouwenlichaam heeft. Hoe oud ze zijn is een onbelangrijk mysterie, hun enige leeftijd is immers de ouderdom. Die vormeloze ouderdom heeft heilige ogen die niet voor zichzelf huilen maar voor hun kinderen; heilige lippen, die gebeden prevelen, niet voor zichzelf maar

voor hun kinderen. En wee degene die de heilige naam van hun moeders tegenover die kinderen ijdel uitspreekt! Wee hen! Het is een dodelijke belediging!

Dit stuk moet zonder nadruk worden voorgelezen, denk eraan, met een normale stem, zonder te proberen de declamatietoon van slechte toneelspelers te bezigen. Degene van jullie die het zal voorlezen mag alleen de volgende woorden lichtjes benadrukken: *vormeloze, naaisters van de moeders, vrouwenlichaam, onbelangrijk mysterie.*

En hier dan ten slotte mijn brief voor de jury, ik hoop dat men begrijpt dat de woorden van Morante hun kracht absoluut niet hebben verloren.

Ik vraag jullie nogmaals excuus voor de last die ik jullie bezorg.
Elena

Geachte voorzitter, geachte juryleden,

Van Elsa Morante, wier boeken mij erg dierbaar zijn, heb ik veel woorden in mijn hoofd opgeslagen. Alvorens u te schrijven ben ik naar enkele daarvan op zoek gegaan, om me eraan vast te grijpen en er diepgang aan te ontlennen. Op de plaatsen waar ik ze in mijn herinnering dacht aan te treffen, heb ik er erg weinig gevonden. Heel wat woorden hadden zich verstopt. Andere heb ik al bladerend herkend, ook al was ik er niet naar op zoek, en ze fascineerden me meer dan de woorden die ik zocht. Woorden maken onvoorspelbare reizen in het hoofd van wie ze leest. Ik zocht onder meer naar woorden over de moederfiguur, die zo centraal staat in Morantes werk, en ik heb *Menzogna e sortilegio* [*Leugen en Betovering**], *Het eiland van Arturo*, *De Geschie-*

* Wanneer er van een boek, citaat of film geen Nederlandse vertaling bestaat, volgt een vertaling tussen [] van de vertaalster.

denis en *Aracoeli* [*Aracoeli*] uitgeplozen. Uiteindelijk heb ik in *Lo scialle andaluso* [*De Andalusische sjaal*] de woorden gevonden waarnaar ik al met al misschien aan het zoeken was.

U kent ze ongetwijfeld beter dan ik en het heeft geen zin ze voor u te herhalen. Ze maken duidelijk hoe kinderen zich hun moeder voorstellen: in een toestand van eeuwige ouderdom, met heilige ogen, heilige lippen, in zwarte of grijze of hoogstens bruine kleren. In het begin spreekt de auteur over bepaalde kinderen: ‘die strenge Sicilianen, mannen van eer, altijd wakend over hun zussen.’ Maar na enkele zinnen schuift ze Sicilië opzij en gaat ze – naar mijn mening – over op een minder lokaal moederbeeld. Dat gebeurt met het verschijnen van het bijvoeglijk naamwoord *vormeloos*. De kleren van moeders zijn *vormeloos* en hun enige leeftijd, de ouderdom, is zelf ook *vormeloos*, ‘aangezien,’ zo schrijft Elsa Morante, ‘niemand, te beginnen bij de naaisters van de moeders, op het idee komt dat een moeder een vrouwenlichaam heeft.’

Dat ‘niemand op het idee komt’ lijkt me veelzeggend. Het betekent dat het vormeloze zo overheersend is bij het bepalen van het woord ‘moeder’, dat het zoons en dochters, als zij aan hun moeders lichaam denken, niet lukt het de vormen te geven die het toekomt, of alleen maar vol walging. Ook de naaisters van de moeders slagen daar niet in, terwijl zij toch ook vrouwen, dochters, moeders zijn. Sterker nog, ze knippen uit gewoonte, ondoordacht, kleren voor hun moeders die de vrouw onzichtbaar maken, alsof de laatste een soort melaatsheid van de eerste was. Dat doen ze en zo wordt hun moeders leeftijd een onbelangrijk mysterie en de ouderdom hun enige leeftijd.

Aan deze ‘naaisters van de moeders’ heb ik pas nu, terwijl ik aan het schrijven ben, bewust gedacht. Maar ik vind ze heel aantrekkelijk, vooral als ik ze associeer met een uitdrukking die me altijd heeft geïntrigeerd, al van jongs af

aan. Die uitdrukking luidt: ‘iemand de kleren op zijn lijf knippen’*. Ik stelde me voor dat er een kwaadaardige betekenis achter zat: een boosaardige aanval, geweld dat kleren kapot maakt, dat op een onbetamelijke manier ontbloot of, erger nog, een toverkunst die bij machte is je lichaam tot het obscene toe te modelleren. Tegenwoordig lijkt die betekenis me noch gemeen, noch onbetamelijk. Sterker nog, het verband tussen knippen, kleden en zeggen boeit me. En ik vind het fascinerend dat er uit dit verband een metafoor van kwaadsprekerij is voortgekomen. Als de naaisters leerden de kleren van hun moeders zo te knippen dat ze hen ontblootten, of als ze die kleren zo nauwsluitend zouden maken dat die moeders het vrouwenlichaam terugkregen dat ze hebben, dat ze hadden, dan zouden ze hen bij het kleden ontkleden en zou hun lichaam, hun leeftijd, niet langer een onbelangrijk mysterie zijn.

Toen Elsa Morante over de moeders en hun naaisters sprak, sprak ze misschien ook over de noodzaak de ware kleren terug te vinden en de gewoontes die op het woord ‘moeder’ drukken aan flarden te scheuren. Of misschien ook niet. Hoe dan ook, ik herinner me andere beelden van haar (de verwijzing naar een ‘moederlijke lijkwade’, bijvoorbeeld, omschreven als ‘weefsel van frisse liefde op het lichaam van de melaatsheid’) waarin het fijn zou zijn je te verliezen om als nieuwe naaisters te herrijzen, klaar om de fout van het Vormeloze te bestrijden.

* De uitdrukking ‘tagliare i panni addosso’ betekent ‘bekritisieren’; de uitdrukking komt uit de wereld van de kleermakerij, en is een analogie tussen twee beelden: het ene is dat van de kleermaker die de cliënt de maat neemt, een eerste versie van het kledingstuk maakt en het past op de klant om de onvolmaaktheden vervolgens weg te nemen en het kledingstuk af te maken. Het andere beeld is dat van iemand die details, fouten, handelingen van andere personen blootlegt om vervolgens een kritisch verhaal over die personen af te steken. In beide gevallen gaat het om het zoeken naar details, subtiliteiten, fouten. De kleermaker doet dat om zijn werk te verbeteren, degene die kritiek levert om meer steunpunten te vinden voor zijn verhaal.

NOOT

De auteur ging niet naar de uitreiking van de debuutprijs die aan *Kwellende liefde* was toegekend door de jury van de vierde editie van de prijs Procida, Isola di Arturo – Elsa Morante (1992). Ze schreef daarentegen de hier overgenomen brief aan de juryleden, die ze naar haar uitgeverij zond en die tijdens de uitreikingsceremonie werd voorgelezen. De tekst werd gepubliceerd in de *Cahiers Elsa Morante*, onder redactie van Jean-Noël Schifano en Tjuna Notarbartolo (Edizioni scientifiche italiane 1993) en wij drukken hem hier met enkele kleine wijzigingen opnieuw af. De hierboven geciteerde passage van Elsa Morante is terug te vinden in *Lo scialle andaluso*, Einaudi, 1986, blz. 207-208.

Schrijven op bevel

Lieve Sandra,

Wat voor verschrikkelijks hebben jullie nu aangericht? Terwijl ik met plezier voor het jubileum van jullie uitgeverij zat te schrijven, ontdekte ik dat de helling van het schrijven-op-bevel gemakkelijk is af te dalen, en dat dat zelfs prettig is. Wat staat me nu te wachten? Hebben jullie me de stop uit de wasbak laten trekken en zal al het water nu wegstromen? Op dit moment ben ik er klaar voor om over welk onderwerp dan ook te schrijven. Vragen jullie me de aankoop van jullie nieuwe auto te vieren? Dan vis ik ergens een herinnering op aan mijn eerste reis per automobiel en al schrijvend kom ik dan in de laatste regels tot een felicitatie voor jullie nieuwe aanschaf. Vragen jullie me om gelukwensen omdat jullie poes kleintjes heeft gekregen? Dan roep ik in mijn herinnering de poes op die ik van mijn vader kreeg, maar die hij, omdat hij zich ergerde aan het mauwen, weer van mij afnam en achterliet langs de weg naar Secondigliano. Vragen jullie me een bijdrage te leveren voor een boek over het hedendaagse Napels? Dan begin ik bij die keer dat ik niet naar buiten wilde, uit angst daar de bemoeizuchtige buurvrouw tegen te komen, die mijn moeder woedend het huis uit had gejaagd, en zal ik woord voor woord de angst naar boven halen voor het geweld waarmee je tegenwoordig ook weer kunt worden geconfronteerd, en dat terwijl de oude politiek haar uiterlijk bijwerkt en we niet weten waar we de nieuwe, die we zouden moeten steunen, in godsnaam moeten zoeken. Moet ik